

Kuninglik propaganda Kesk-Assüüria suurriigis 1365–1208 e. Kr. valitsejate tiitlite näol

Vladimir Sazonov

Sissejuhatus: ajalooline taust

Võimas Kesk-Assüüria impeerium, mis oli loodud 14.–13. saj. e. Kr., sai alguse väikesest Aššuri linnast. Aššur oli III aastatuhande lõpus Akkadi (2334–2154) ja seejärel Uus-Sumeri¹ (2112–2004) suurriikide koosseisus ning hiljem, pärast seda kui Uus-Sumeri riik 2004 e. Kr. oli kokku varisenud, III aastatuhande lõpus ta iseseisvus.²

Aššur ise – hiljem tulevase tugeva Assüüria impeeriumi poliitiline keskus ja tuumik, oli II aastatuhande alguses veel väike ja nõrk, kuid samas rikas linnriik. Selle majandusliku tugevuse baas oli loodud juba 20.–19. saj. e. Kr. Aššuri linna kaupmehed koloniseerisid edukalt Väike-Aasia idapoolseid alasid.³ Niisiis, Aššuri linn rikastus tänu oma kaupmeestele, kes rajasid enda kolooniad Kesk-Anatoolia aladele, nagu näiteks muistne *karum* Kaneš (türgi keeles Kültepe).⁴

Kuid 19. saj. lõpus sattus Põhja-Mesopotaamia, sh. ka Aššur, amorealase Šamši-

Adad I (1813–1781) võimu alla. Ka kaubandus langes tema range kontrolli alla ja Aššuri kaupmeeste võimalused olid nüüd piiratud. Šamši-Adad I lõi Põhja-Mesopotaamias esimese tugeva ja tsentraliseeritud suurriigi. Šamši-Adad I kontrollis tervet Põhja-Mesopotaamia piirkonda kuni Eufrati jõeni välja. Ta määras oma poegi vallutatud aladele asehalduriteks, üks tema poegadest – Išme-Dagan – sai valitsejaks Ekallatumi linnas ning ta võimu all olid impeeriumi idaalad, teise tema poja Jasmah-Adadi residents paiknes aga Süüria aladel asuvas Mari linnas ning talles kuulusid Eufrati jõge ümbritsevad maad. Oma pealinnaks valis Šamši-Adad aga Šehna linna, nimetades selle ümber Šubat-Enliliks (“Jumal Enlili residents”).⁵ Kuid Šamši-Adadi surmaga (1781 e. Kr.) varises kokku ka tema loodud impeerium.⁶

18. saj. keskel e. Kr. langes Aššur järgmise vallutaja, Babüloni kuninga Hammurapi

¹ Ur III dünastia.

² E. Cancik-Kirschbaum. Die Assyrier. Geschichte, Gesellschaft, Kultur, Verlag C. H. Beck, München, 2003, lk. 31: “Spätestens jedoch mit dem endgültigen Zusammenbruch des Reiches von Ur infolge massiver kriegesischer Auseinandersetzungen und innepolitischen Instabilität zum Ende des 3. Jahrtausends, dürfte Assur zunächst seine Selbständigkeit wiedergewonnen haben.”

³ Istorija Drevnego Vostoka, red. V. I. Kuziščîn, izdanie tret’e, pererabotannoe i dopolnennoe. Vöššaja škola, Moskva, 2007, lk. 139.

⁴ Tänapäeva türgikeelne Kültepe – Kesk-Anatoolias asuv muistne varemeküngas Kaneš oli juba rajatud vähemalt III eelkristlikul aastatuhandel. Kuid II aastatuhande alguses e. Kr. löid Aššuri kaupmehed seal oma kaubandusfaktoria, mis lõi õitsele ja sai teiste faktooriate peamiseks keskuseks. Niisuguse kaubanduskeskuse ehk faktoria nimetus akkadi keeles oli *karum*. Vt. E. Cancik-Kirschbaum, samas, lk. 32; Vt. ka W. Mayer. Politik und Kriegerkunst der Assyrier. Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens. Bd. 9, herausgegeben von M. Dietrich, O. Loretz, Ugarit-Verlag, Münster, 1995, lk. 145: “In Anatolien hatten die Handelsniederlassungen ihre eigene assyrische Gerichtsbarkeit mit dem zentralen Sitz in Kaniš/Kültepe.”

⁵ E. Cancik-Kirschbaum. Die Assyrier, lk. 37–38.

⁶ E. Cancik-Kirschbaum. Die Assyrier, lk. 38.

(1792–1750) suurriigi koosseisu, kuid juba Hammurapi poja Samsuiluna (1749–1712) ajal kaotasid Vana-Babüloonia kuningriigi (1894–1595) kuningad kontrolli Põhja-Mesopotaamia üle – sinna tungisid mägirahvad kassiidid. 15. sajandil muutus Aššur sõltuvaks hurriitidest, kes löid Süüria ja Põhja-Mesopotaamia aladel tugeva Mitanni suurriigi.⁷

Kui 16. saj. alguses (1595) varises Hammurapi loodud Vana-Babüloonia suurriik kokku ja Babülioni vallutasid 1595. a. e. Kr. hetiidid, siis hakkasid Babülooniast valitsema hetiidide liitlased kassiidid – tundmatut päritolu mägilased, kes ilmusid kusagilt Iraani aladelt. Põhja-Mesopotaamias eksisteeris terve rida linnriike ning üks neist oligi Aššur, mis oli sõltuv hurriitidest ja mõnikord kassiitidest. Aššur üritas iseseisvuda ja saavutada suuremat mõjuvõimu ning pidas sel eesmärgil mitmeid sõdu, mh. ka tugeva kassiidi Babülooniaga.

Aššuri valitseja Aššuruballit I (1365–1330) oli esimene tõeline Assüüria kuningas, kes oli võimuahne ja oma välispoliitikas edukas. Aššuruballit I hakkas suhtlema Egiptuse vaaraoga nagu võrdne võrdsega ning nimetas vaaraod vennaks ja sai isegi peaaegu kogu Ülem-Mesopotaamia ülemvalitsejaks, nimetades ennast juba kuningaks (*šarru*), kuigi mitte ametlikes raidkirjades, vaid üksnes kirjavahetuses.⁸

14. saj. e. Kr. tugevdasid niisugused valitsejad nagu Aššuruballit I (1365–1330) ja Adadnārārī I (1307–1275) riiki. Adadnārārī I (1307–1275) oli edukas sõjas nii Babüloonia kui ka teiste vastastega. Tema poeg Salmanassar I

(1274–1245) sõdis Mitanniga (hurriitide kuningriik), hetiidide ja aramealastega, samuti uruatri hõimudega (tulevane Urartu).⁹

Salmanassari järeltulija ja poeg Tukūltī-Ninūrta I (1244–1208) vallutas hulga maid, tugevdades niigi juba võimsat Assüüriat ja laiendades impeeriumi piire teiste riikide arvelt. Ta suutis kontrollida suuremat osa Lähis-Idast, lõpuks vallutas kassiitidele kuuluvat Babüloonia, kusjuures kassiitide kuningas Kaštīliāš langes vangi.¹⁰ Babülioni linn oli vallutatud ja laastatud, jumal Marduki kuju oli assüürlaste poolt Babülonist minema viidud.¹¹ Tukūltī-Ninūrta I oli tüüpiline idamaine despoot. Kuid tema õukondlastele ei meeldinud despootlik ja karm valitsemine ning ta kuulutati hulluks ja hukati seejärel 1208. a.¹² Kõik Tukūltī-Ninūrta I vallutused olid kaotatud. Assüüria käis alla, kuid ees olid uued ja veelgi hiilgavamad Assüüria tõusud ja lõplik häving 612. a. e. Kr.¹³

Kesk-Assüüria riigi kuningliku propaganda uurimisest

Kesk-Assüüria kuningliku propagandaga pole erialateaduses seni peaaegu tegeldud. Kuigi tegu on huvitava ja eriti suurte muudatuste ajaga, mil kerkis esile tugev Kesk-Assüüria impeerium. Mõningal määral on pööratud tähelepanu Uus-Assüüria impeeriumi (883–612) riiklikule propagandale. Võib mainida selliseid üksikuid uurimusi nagu näiteks P. Garelli artikkel “La propaganda royale assyrienne”, mis ilmus ajakirja *Akkadica* 1982. a. numbris

⁷ Istorija Drevnego Vostoka, lk. 140.

⁸ Vt. nt. P. Artzi. The Rise of the Middle-Assyrian Kingdom according to El-Amarna Letters 15&16. A Contribution to the Diplomatic History of Ancient Near East in the mid-second Millennium B.C.E., kogumikus: Bar-Ilan Studies in History, Bar-Ilan University Press, ed. by P. Artzi, Ramat-Gan, Israel, printed by Ahva Cooperative Press, Jerusalem, 1978, lk. 27, Letter No 15, line 3.

⁹ Salmanassar I vallutustest ja Assüüria administratsiooni loomisest Hanigalbatis (hurriitide riik) vt. A. Harak. Assyria and Hanigalbat. Texte und Studien zur Orientalistik, Bd. 4, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Zürich-New York, 1987, lk. 132–205; Vt. ka W. Mayer. Politik und Kriegerkunst der Assyrier, lk. 203–205; Vt. ka RIMA I, A.0.77.1, lk. 183–185.

¹⁰ W. Mayer. Politik und Kriegerkunst der Assyrier, lk. 214–215.

¹¹ E. F. Weidner. Studien zur Zeitgeschichte Tukulti-Ninurtas I., Archiv für Orientforschung, Bd. 13, hrsg. von E. F. Weidner, Berlin, 1939–1941, lk. 119.

¹² Tukūltī-Ninūrta I surma kohta vt. E. Cancik-Kirschbaum. Die Assyrier, lk. 53–56.

¹³ Vt. Uus-Assüüria impeeriumi lõpu kohta: V. Sazonov. Arad-Ahhešu kiri Aššurbanipalile. – Tuna 2006, nr. 1, lk. 83; W. Mayer. Politik und Kriegerkunst der Assyrier, lk. 412–418; Cancik-Kirschbaum. Die Assyrier, lk. 96–98.

nr. 27,¹⁴ või H. Tadmori “Propaganda, Literature, Historiography. Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions”.¹⁵

Mainimisväärt on Mogens Trolle Larseni poolt välja antud ainulaadne konverentsiettekannete kogumik “Power and Propaganda”,¹⁶ mis on pühendatud propaganda ja võimu küsimustele Lähis-Idas ning antiikmaailmas, kuigi pearõhk on asetatud Mesopotaamiale. Kogumik sisaldab veel mõningaid üksikuurimusi, mis on suuremal või vähemal määral pühendatud assüürlaste propagandale, enamasti Uus-Assüüria ajastu kohta (9.–7. saj. e. Kr.). Mis aga puutub Kesk-Assüüria ajastusse, siis pole Kesk-Assüüria riiklikku propagandat analüüsivaid uurimusi peaaegu ilmunud. Et aga siinse uurimuse raames pole võimalik kõiki propagandaga seotud aspekte käsitleda, siis piirduksin vaid tähtsamaga. Esiteks, kuninglikud tiitlid kui osa riiklikust propagandast. Teiseks, valitseja isikukultus.

Kesk-Assüüria valitsejate tiitlid ja epiteedid ametliku propaganda osana

Kuna Assüüria kuningad olid alates 13. eelkristlikust sajandist muutunud juba despootlikeks (Salmanassar I, Tukultī-Ninūrta I) piiramatuga võimuga monarhideks, keda kummardati nähtavasti kultuslikult ning kes oma auahne poliitika ja tiitlitega pretendeerisid pantokraatori staatusele, siis kajastasid nende tiitlid kuningate universalistlikke taotlusi kõige paremini.

Valitsejad, kes valitsesid enne Aššuruballit I-t, ei pretendeerinud veel isegi kuninga staatusele ega nimetanud ennast kordagi kuningaks.

Ükski Vana- või Kesk-Assüüria valitsejatest alates 23. saj. kuni 14. saj. keskpaigani e. Kr., v. a. Šamši-Adad I (1813–1781),¹⁷ kes lõi lühikest ajaks tugeva impeeriumi ja kandis tiitleid “kuningas” (*šarrum*) ja “universumi kuningas” (*šar kiššatim*)¹⁸, ei kasutanud tiitlit “kuningas”.

¹⁴ P. Garelli. La propaganda royale assyrienne. – Akkadica 1982, nr. 27, lk. 16–29.

¹⁵ H. Tadmor. Propaganda, Literature, Historiography. Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions. – S. Parpola, R. M. Whiting (eds.). ASSYRIA 1995. Proceedings of 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki, September 7–11, 1995. The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 1997, lk. 325–338.

¹⁶ Power and Propaganda. A Symposium on Ancient Empires, ed. by. M.T. Larsen, Mesopotamia, Copenhagen Studies in Assyriology, Volume 7, Akademisk Forlag, Copenhagen, 1979.

¹⁷ Šamši-Adadi võimuletulekuga Põhja-Mesopotaamias ning Aššuri linnriigi sattumisega tema võimu alla leidis aset tähtis ja kardinaalne pööre Assüüria kuningavõimu ideoloogias. Kuna Šamši-Adad I rajas suurriigi ning soovis allutada oma võimule terve tollaegse maailma, üritas ta oma võimu ja üha suurenevaid ambitsioone legitimeerida. Võrreldes Šamši-Adad I tiitleid tema eelkäijate (Aššuri linnriigi valitsejad) omadega, polnud Šamši-Adad I enam lakooniline ega kaugeltki tagasihoidlik. Ta võttis kasutusele niisugused tiitlid ja epiteedid, mida varem ükski valitseja Põhja-Mesopotaamias polnud kasutanud. Ta nimetas ennast *šar māt Aššur* – Aššuri maa kuningas, *šar kiššatim* – maailma kuningas, *šar ekalattim* – Ekalattumi kuningas, *šarrum dannum* – võimas kuningas etc. Esimesena Assüüria valitsejate seast (kuigi ta ise polnud assüürlane, vaid hoopis amorealane) võttis Šamši-Adad I kasutusele muistse tiitli *šar kiššatim* – “maailma kuningas”, vt. nt. RIMA I, (A.0.39.1), rida. 2; RIMA I, (A.0.39.2), rida. 4.

¹⁸ Muistne akkadikeelne tiitel *šar kiššatim* (sumeri keeles LUGAL KIŠ), mille võttis kasutusele Šamši-Adad I, oli leiutatud juba varadünastilises Sumeris ca 28.–27. saj. e. Kr. LUGAL KIŠ alguses võis tõlkida sumeri keeles vaid kui “Kši (linnriigi) kuningas” ning see tiitel esineb esimest korda Kiši linna valitsejatel alates En-Mebaragesist (28. saj. e. Kr.). Vt. V. Sazonov. Sumeri varajane kuningavõim 28.–24. sajandil e. Kr. – Akadeemia 2007, nr. 9, lk. 2007; Vt. näiteks En-Mebaragesi raidkirja *Mebaresi* 2: (1-3.) me-barā-si, lugal-[kiš] - (1-3.) Mebaresi, Kiš[i] kuningas (FAOS 5, 213–214.); Kuid hiljem, juba varadünastilisel ajal sai see tiitel väga tähtsa positsiooni ning LUGAL KIŠ'i all hakati mõistma vahel ka terve Lõuna-Mesopotaamia ülemvalitsejat. Tohru Maeda arvates: “The title “king of Kish (lugal-kiš ki)”, which was held by Sumerian rulers, seems to be regarded as holfing hegemony over Sumer and Akkad.” – T. Maeda. “King of Kish” in Pre-Sargonic Sumer. – Orient 1981, nr. 17, lk.1. Kuid alles järgmisel perioodil – Akkadi ajastul (2334–2154), mil Akkadi kuningad ühendasid oma võimu alla terve Mesopotaamia, sai see tiitel täiesti uue tähenduse. See tiitel muutus universaalseks ning seda tõlgiti akkadi keelde kui *šar kiššatim*, tähenduses “maailma kuningas”. Vt. nt. FAOS 7, 64; “Lugal kiši” kohta vt. ka S. Stadnikovi artiklit “Universalism kui fenomen” (lk. 93–142) – S. Stadnikov. Vana Egiptuse kultuurilugu: valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Kodutrükk, Tallinn, 1998, lk. 132; Vt. ka M.-J. Seux. Les titres royaux “šar kiššati” et “šar kibrāt arba”i”. – Revue D'Assyriologie et D'Archéologie Orientale, Vol. 59, 1965, lk. 1–18.

Esimesed Aššuri linnavalitsejad 23.–20. saj. e. Kr., nagu Ititi, Zarrikum jt., kes olid va-sallsõltuvuses Akkadi või Ur III kuningatest, kandsid selliseid tiitleid: 1.) PA (akk. *waklum*) 2.) ÉNSI, mis akkadi keeles kõlas kui *išši'akum* 3.) GİR.ARAD (akk. *šakkanakkum*). Kõik need tiitlid tähendasid “asehaldurit” või “linna valitsejat”. Aššuri valitsejad alates Puzur-Aššur I-st kandsid tiitlit *išši'ak Aššur*,¹⁹ ehk siis “Aššuri jumala asehaldur”.

Õigem oleks neid vaadelda siiski vaid “jumal Aššuri asehalduritena”, kelleks nad en-nast ise ka nimetasid. Seda märkis ära juba Henri Frankfort oma uurimuses “Kingship and the Gods” 1948. a.²⁰ On säilinud üks Assüüria valitseja Silulu raidkiri – *Silulu A.0.27.1* mis kõlab:

1.–7.) *a-šūr.KI LUGAL ši-li-lu ÉNSI a-šūr.KI DUMU da-ki-ki NIMGIR URU a-šūr.KI*.²¹

1.–7.) Aššur on kuningas, Silulu on Aššuri ase-haldur, Dakiki, Aššuri heeroldi poeg, sinu ori.

K. F. Mülleri poolt välja antud uurimus “Das assyrische Ritual” (8:9 I 29) näitab

meile, et isegi Kesk-Assüüria ajal käsitati kuningana siiski pigem jumal Aššurit, kes oli Assüüria peajumal: “*a-šūr LUGAL a-šūr MAN*” – “Aššur on kuningas, Aššur on kuningas!”²² Alles pärast jumal Aššurit mai-nitakse kuningat.²³ Selles, et jumal Aššur,²⁴ Assüüria peajumal ning Aššuri linna patroon, oli ametlikult Assüüria kuningas, pole kaht-lust, sest Assüüria valitsejad ei kandnud tiitlit kuni 14. saj. keskpaigani ja olid sisuliselt ju-mal Aššuri “asehaldurid” (*(w)aklu*) maa peal. Ka hiljem, Kesk-Assüüria ajastu lõpul ja Uus-Assüüria impeeriumi ajastul (883–612), kui kuningal oli oma riigis juba praktiliselt piira-matu võim, käsitati kuningat siiski tihtipeale jumal Aššuri esindajana.²⁵

Assüüria valitsejate amet oli muistse-test aegadest alates seotud tihedalt assüür-laste peajumala Aššuriga, esialgselt alates 21.–20. sajandist kuni 14. sajandini e. Kr. oli Assüüria valitseja vaid “jumal Aššuri asehal-dur” (*išši(i)ak* (^d)Aššur) ning esindas Aššurit maa peal. Valitsejat peeti vaid “linnavalitse-jaks” (*išši(i)ak*) ning ka preestriks, ta oli “pu-hastuspreester” – *i-ši-pu reš-tu-ú*.²⁶

¹⁹ B. Cifola. Analysis of Variants in the Assyrian Royal Titulary from the Origins to Tiglath-Pileser III. Instituto Universitario Orientale, Dipartimento di studi asiatici, Series Minor XLVII, Napoli, 1995, lk. 8.

²⁰ H. Frankfort. Kingship and The Gods. A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature (Oriental Institute essay). University of Chicago Press, Chicago, 1948, lk. 227: “The kings of Assyria used the designation “Governor of Assur” in their titulary; thus they retained the modest rank of a ruler exercising stewardship for the city-god in whose temple they had received their insignia.”

²¹ Vt. RIMA I, A.0.27.1, lk. 12–13.

²² Vt. K. Fr. Müller. Das Assyrische Ritual, Teil I, Texte zum assyrischen Königsritual. – Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft (E.V.), 41. Bd., 3. Heft, J. C. Hinrichs Verlag, Leipzig, 1937, 8:9, I 29: “*Aššur šar Aššur šar*” – “Aššur on kuningas, Aššur on kuningas!”

²³ W. Röllig. Zum “Sakralen Königtum” im Alten Orient. – B. Gladigow (Ed.), Staat und Religion, Düsseldorf, 1981, lk. 122; Vt. ka K. Fr. Müller. Das Assyrische Ritual, 8:9 I 29. Wolfgang Röllig kirjutab: “Die Grundidee ist also eine theokratische, die Herrschaft des Königs ist von der Staatsgottes Aššur abgeleitet. Der Titel des Königs ist deshalb auch in der Frühzeit des assyrischen Staates und über viele Jahrhunderte hin aklum “Obmann” – nämlich der Reichgottes.” (samas, lk. 122).

²⁴ B. Groneberg. Die Götter des Zweistromlandes. Kulte, Mythe, Epen, Artemis&Winckler Verlag, Düsseldorf-Zürich, 2004, lk. 109: “Der Gott Assur galt seit den ersten Inschriften, die überliefert sind, als lugal “König” dieser Stadt, während die Stadoberhäupter sich selbst als Vizeregent und Verwalter des Gottes sahen.”

²⁵ Vt. nt. “Adadnārārī II annaale”: “400. (1) Adad-nerari, great king, strong king, king of the universe, king of Assyria, king of all the four quarters, select of Ashur, attentive prince, who acts with the support of Ashur and the god Ninurta the great gods his lords and (thereby) has felled his foes.” – A. K. Grayson. Assyrian Royal Inscriptions, Volume II, Part 2, From Tiglath-pileser I to Ashur-nasir-apli II, Records of The Ancient Near East, Edited by Hans Goedicke, Harrassowitz, Wiesbaden, 1976, lk. 82 (rida 400 (1)). Siin on kuningas nimetatud kui “*select of Ashur*”.

²⁶ Vt. K. Deller, A. Fadhlil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions Dealing with Construction Work in Kar-Tukulti-Ninurta. – Baghdader Mitteilungen 25, 1994, lk. 464, IM 76787, obv. rida 2., kus K. Deller, A. Fadhlil, K. M. Ahmad tõlgivad *i-ši-pu reš-tu-ú* kui “*the foremost purification priest*”.

Jumal Aššuri hiigelrolli kuningavõimu ideoloogias ja riigis näitavad meile kas või Assüüria valitsejate teofoorsed nimed, mis sisaldavad enamasti jumal Aššuri nime, nagu Aššur-nārārī, Aššur-rabī, Aššur-bēl-nišešu, Aššur-rēm-nišešu, Aššuruballit, Aššur-nādin-apli, Aššur-dān jne.

14. sajandi keskpaigast alates on tituluuri nähtav kardinaalne nihe ning see on seotud sellega, et Aššuri linnriik muutus piisavalt tugevaks ja temast hakkas kujunema vägev impeerium. Esimene valitseja, kes ennast kuningaks (*šarru*) nimetas, oli Aššuruballit I (1365–1330).²⁷ Kui oma ametlikes raidkirjades nimetasid Aššuruballit I (1365–1330) ja tema järeltulija Enlil-nārārī ennast veel kui *išši'ak aššur* – (Aššuri asehaldur),²⁸ *šakin* ^{md}*en-lil* (Enlili väljavalitu),²⁹ siis oma ametlikus kirjavahe- tuses vaaraoga nimetas Aššuruballit I ennast juba “Aššuri maa kuningaks” (*šar (mātu) Aššurma*).³⁰

EA 15

1.–3.) *a-na mâtu M[i-iš-ri] qí-bi-[ma] um-ma* (1) (*ilu*) *A-šur-uball[it] šar (mātu) Aššurma*.³¹

1.–3.) Egiptuse maa kuningale, ütle! Nii räägib Aššuruballit, Aššuri maa kuningas.

Tsiteerin teise Aššuruballiti poolt vaaraole saadetud huvitava kirja algust (EA 16):

EA 16

a-na ^m*Na-ap-hu-ri-i-^{La}*? ^L*LUGAL GAL LUGAL* ^{KUR}*Mi-is-sa-ri ŠEŠ-ia* ^{Lqí} ^L*[bi-ma]* *um-ma* ^{md}*A-šur-TILA LUGAL* ^{KUR}*Aš-šur-^{La}*? ^L*LUGAL GAL ŠEŠ-ka-ma*.³²

Naphurijale, [suurele] kuningale, Egiptuse maa kuningale, Minu vennale, üt[le]: Järgmisel viisil (räägib) Aššuruballit, Assüüria maa kuningas, suur kuningas, sinu vend.³³

Nagu näeme, nimetas Aššuruballit I end siin kogu Assüriamaa kuningaks (*LUGAL* ^{KUR}*Aš-šur*), ning lisaks ka veel “suurkuningaks” (*LUGAL GAL*) ning ta suhtles vaaraoga kui võrdne võrdsega, nimetades teda “vennaks” (*ahhu*), mida tohtisid teha vaid võrdväärseid suurkuningad.

Järgmine väga tähtis samm kuningliku propaganda arengus on Assüüria kuninga Adadnārārī I raidkirjad ja eriti tiitlid, mis on juba tunduvalt auahnemad kui ta eelkäijatel. On näha, kuidas Assüüria kuningate riiklik propaganda neid tiitleid välja töötas, et ülistada valitsejaid ning näidata nende ambitsioone olla Lähis-Idas hegemoonid. Adadnārārī I võttis kasutusele muistse Akkadi kuningate tiitleid, eriti universalistlikke tiitleid, mis näitasid ta pretensioone domineerida kogu universumi üle. Sellise oikumeenilise valitseja tiitel oli muidugi “universumi kuningas” ehk “kõiksuse kuningas” (*šar kiššati*), tuntud juba 24. saj. e. Kr., mil eksisteeris Akkadi impeerium.

²⁷ Vt. Aššuruballit I pitsatit: Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archeologie, I. Band, herausg. von. E. Ebeling und B. Meissner, Walter de Gruyter & Co, Berlin und Leipzig, 1938, Unveränderter photomechanischer Nachdruck 1993, Tafel 36; Vt. samuti M.-J. Seux. Épiphetes royales akkadiennes et sumériennes, Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Letouzey et Ané – Paris, 1967, lk. 301.

²⁸ RIMA I, A.0.73.2, rida. 1, lk. 111.

²⁹ RIMA I, A.0.73.2, rida. 13, lk. 111.

³⁰ Artzi, samas, lk. 27, Letter No 15, line 3; Artzi, samas, lk. 29–30: “Yet the most typical feature which bore witness to the rapid adjustment of Assyria to the international situation is the appearance of new political title “King of Assyria”.... Until Aššuruballit’s time (and – partly – also thereafter) Assyrian kings used ‘pristly’ political titles which accorded with their position as Priest-Kings such as: *šakin Enlil*, “the Governor (in the name of god) Enlil” and chiefly: *išši'ak (Aššur)*, The Ruler of the Land Assyria/ in the name of the god Aššur.”

³¹ P. Artzi. The Rise of the Middle-Assyrian Kingdom..., lk. 27, Letter No 15, lines 1–3.

³² Samas, lk. 320–336; Vt. W. L. Moran. The Amarna Letters. Edited and Translated by the John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1992, EA 15, lk. 38.

³³ Vt. W. L. Moran. The Amarna Letters, EA 16, lk. 39.

1.) ^{md}IŠKUR-ÉRIN.TAH LUGAL KIŠ LUGAL *dan-nu* 2.) LUGAL KUR Aš-šur DUMU GÍD-DI-DINGIR 3.) LUGAL KUR Aš-šur DUMU ^dEn-líl-ÉRIN-TAH.³⁴

1.–4.) Adadnārārī, Universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, Enlinārārī poeg.

Salmanassar I, kes järgnes Adadnārārī I-le, kasutas teisigi universalistlikke ja veelgi auahne- maid epiteete, mida Adadnārārī veel ei kasutanud. Muu hulgas oli ka tema “Universumi kuningas” (*šar kiššati*),³⁵ aga lisaks kõigile leiutas ta veel ka sellised tiitlid nagu: 1.) *šar kiššat nišē* (LUGAL KIŠ UN MEŠ)³⁶ – “kõikide inimeste kuningas”; 2.) *útuš abrāti* – “kõikide inimeste karjus”; 3.) *šakkanakki/šakanki ilāni* (GÍR. ARAD DINGIR.MEŠ)³⁷ – “kõikide jumalate asehaldur” 4.) *rē’u puhur dadmē*³⁸ – “kõikide asulate karjus” ja veel mitmeidki muid.

Kuid tõelise tipu saavutas kuninglik propaganda ja titulatuur aga Salmanassar I poja Tukūltī-Ninūrta I ajal. Tukūltī-Ninūrta I kasutas muu hulgas selliseid tiitleid nagu: *šar kiššati* (universumi kuningas)³⁹, *šar kibrāt arba’i* (nelja ilmakaare kuningas)⁴⁰, *šamšu kiššat nišē* (kõikide inimeste päikesejumal)⁴¹, *šar tām̄ti elūti u šupalūti* (Ülemise ja Alumise Mere kuningas)⁴², *bēl bēlē* (isandate isand)⁴³,

malik malkī (vürstide vürst)⁴⁴, *šar šarrāni* (kuningate kuningas)⁴⁵, *šar māt Karduniaš* (Karduniaše⁴⁶maa kuningas)⁴⁷, *šar māt Šumeri u Akkadī* (Sumeri ja Akkadi maa kuningas)⁴⁸, *šar māt Tilmun u Meluhhi* (Tilmuni ja Meluhha kuningas)⁴⁹, *šar kullat mātāt Nairi* (Nairi maade kuningas)⁵⁰, *šar māt Šubarī u Qutī* (Subaru ja Kutu maade kuningas)⁵¹, *šarru dannu* (võimas kuningas)⁵², *šar Sippar u Bābili* (Sippari ja Babüloni kuningas)⁵³ jne.

Niisiis võtsid Kesk-Assüüria kuningad kasutusele muistsete Akkadi (2334–2154) ja Ur III (2112–2004) kuningate universalistlikud tiitlid, nagu “universumi kuningas”, “nelja ilmakaare kuningas”, toonitades sellega, et nad on nende muistsete kuningate legitiimsed järeltulijad. Kuid nad mõtlesid välja ka uusi tiitleid, nagu “kõikide inimeste päikesejumal” jms. Lisaks, vallutades mingi piirkonna, võtsid Assüüria kuningad kasutusele vallutatud piirkonna kuninga tiitli. Näiteks, vallutades Kassiidide suurriigi, mis asus Babüloonias, võttis Tukūltī-Ninūrta I kasutusele järgmised kassiidi kuningale kuuluvad tiitlid: Sumeri ja Akkadi maa kuningas (*šar māt Šumeri u Akkadī*)⁵⁴, Karduniaše⁵⁵ maa kuningas (*šar māt Karduniaš*)⁵⁶ jne. On näha selge suund universalismile ja despotismile. Tukūltī-Ninūrta I ajaks saavutas see tendents oma maksimumi.

³⁴ RIMA I A.0.76.3, read 1–4, lk. 136.

³⁵ Vt. näiteks RIMA I A.0.77.7, rida 2, lk. 196.

³⁶ RIMA I A.0.77.18, rida 3, lk. 207.

³⁷ RIMA I A.0.77.1, rida 3, lk. 207.

³⁸ RIMA I A.0.77.1, read 7–8, lk. 182.

³⁹ RIMA I A.0.78.1, rida 1.

⁴⁰ RIMA I A.0.78.2, rida 2.

⁴¹ RIMA I A.0.78.5, rida 3; RIMA I A.0.78.19, rida 2.

⁴² RIMA I A.78.5, read 5–6, lk. 244.

⁴³ RIMA I A.0.78.3, rida 3, lk. 241.

⁴⁴ K. Deller, A. Fadhil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions..., IM 76787 obv., rida 3, lk. 464.

⁴⁵ RIMA I A.0.78.3, rida 3, lk. 241.

⁴⁶ Babüloonia kassiidikeelne nimetus.

⁴⁷ RIMA I A.0.78.5, rida 4, lk. 244.

⁴⁸ RIMA I A.78.5, read 4–5, lk. 244.

⁴⁹ K. Deller, A. Fadhil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions..., IM 76787, Read 17, lk. 464.

⁵⁰ RIMA I A.78.5, read 8–9, lk. 244.

⁵¹ RIMA I A.78.5, read 7–8, lk. 244.

⁵² RIMA I A.0.78.1, rida 2, lk. 233.

⁵³ K. Deller, A. Fadhil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions..., IM 76787, read 16–17, lk. 464.

⁵⁴ RIMA I A.78.5, read 4–5, lk. 244.

⁵⁵ Karduniaš – Babüloonia kassiidikeelne nimi.

⁵⁶ RIMA I A.0.78.5, rida 4, lk. 244.

Kuninglikud raidkirjad

Kuninglikke raidkirju Adadnārārī I, Salmanassar I ja Tukultī-Ninūrta I ajast iseloomustab kuningate liigne ülistamine ja vahel ka vaenlaste halvustamine. Kuningat näidatakse vahel jumaliku ja võitmatu kangelasena, erinevate jumalate lemmikuna, õiglase valitsejana, *pantokraatorina* (ehk maailmavalitsejana).

Näitena tutvustame vaid paari väikest fragmenti umbkaudu 60 säilinud Tukultī-Ninūrta inskriptsioonist, mis kõik ülistavad teda ning kirjeldavad ta vallutusi jne. Oma raidkirjades nimetas Tukultī-Ninūrta ennast tavaliselt nii: “Tukultī-Ninūrta, Universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, nelja ilmakaare kuningas, kõikide inimeste päikesejumal, Salmanassari poeg jne. jne...”⁵⁷ Või siis nii: “Tukultī-Ninūrta, Universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, Sumeri maa ja akkadlaste maa kuningas, nelja ilmakaare kuningas, Aššuri ja Šamaši lemmik olen ma – ülistatud võimukandja, kuningas jumal Enlili soosingul, kes õnnega oma valitsuskepiaga maad rahulikult karjatab, kõrgem lunastuspreester, Anu poolt kutsutud...”⁵⁸ Ning see pole veel kaugeltki lõplik nimekiri, sest ainuüksi valitsejanime epiteetide loend on selles raidkirjas 24 rida pikk, alles siis tuleb juttu tema vallutustest ja vägitegudest, millega võrreldes jäävad lihtsalt kahvatuteks isikuteks mitmedki Rooma ja Bütsantsi keisrid ning Türgi sultanid.

Tukultī-Ninūrta I kui “päikesejumal”

Tukultī-Ninūrta I võttis kasutusele mitmed universalistlikud tiitlid, mille olid leiutanud veel Sargon, Naram-Su'en, ja teised auahned tiitlid – nagu “Universumi kuningas” (*šar kiššatim*)⁵⁹ ja “nelja ilmakaare kuningas” (*šar kibrāt arba'im*).⁶⁰ Osa tiitleid mõtles Tukultī-Ninūrta I ise välja, nagu “Kõikide inimeste päikesejumal” (*dšamšu kiššat nišē*).⁶¹ Tiitel *dšamšu kiššat nišē*, mida võib tõlkida kui “kõikide inimeste päike/päikesejumal”, esineb Mesopotaamias esmakordselt just Tukultī-Ninūrta I inskriptsioonides.

Kuid selle tiitli üks osa “kõikide inimeste...” (*kiššat nišē*) esineb juba Adadnārārī I (1304–1273) ja Salmanassar I (1273–1243) ajastu tekstides. Salmanassar I nimetas ennast oma inskriptsioonides kui *šar kiššat nišē* – “kõikide inimeste kuningas”.⁶² Tukultī-Ninūrta I modifitseerib Salmanassar I poolt kasutatud tiitlit “kõikide inimeste kuningas” (*šar kiššat nišē*)⁶³ ja sellest saab – “kõikide inimeste päike/päikesejumal” (*dšamšu kiššat nišē*). Nimetades ennast “päikesejumalaks”, pretendeeris Tukultī-Ninūrta I kahtlemata jumalikule staatusele. Assürioloog Stephan M. Maul nimetab oma artiklis (1999) Kesk- ja Uus-Assüüria kuningaid, kes kasutasid tiitlit “kõikide inimeste päikesejumal” – *dšamšu kiššat nišē*: Tukultī-Ninūrta I, Adadnārārī II, Tukultī-Ninūrta II, Aššurnasirpal II, Salmanassar III ja Assarhaddon.⁶⁴

Ühes tekstis nimetab Tukultī-Ninūrta I end järgmiselt: 1.) *dGIŠ.tukul-ti-dnin-urta MAN KIŠ MAN dan-nu MAN KUR aš-šur* 2.) *MAN kib-rat 4-i dšamšu kiššat UN.MEŠ*⁶⁵

⁵⁷ ITN 18, 1–3, lk. 31.

⁵⁸ ITN 16, 1–9, lk. 26.

⁵⁹ Esamakordselt võetud kui “universumi kuningas” kasutusele Akkadi kuninga Sargon I (2334–2279) poolt – RIME 2 *Sargon* E2.1.1.1, rida 6

⁶⁰ Kuninglikku tiitlit “nelja ilmakaare kuningas” kasutas esimest korda Akkadi kuningas Narām-Su'en (2254–2218). – FAOS 7, S-13, lk. 42. Hilisematel ajastutel oli see tiitel väga levinud mitmete muistsete Lähis-Ida valitsejate puhul (Babüloonia, Assüüria).

⁶¹ ITN, 11; RIMA I A.0.78.5, rida 3; RIMA I A.0.78.19, rida 2.

⁶² RIMA I A.0.77.17, rida 3.

⁶³ RIMA I A.0.77.18 rida 3, lk. 207

⁶⁴ S. Maul. Der assyrische König – Hüter der Weltordnung, in K. Watanabe (Hrsg.), *Priests and Officials in the Ancient Near East, Papers an the Second Colloquium on the Ancient Near East. – The City and its Life*, held at the Middle Eastern Culture Center in Japan, March 22–24. 1996, Heidelberg, 1999, lk. 206.

⁶⁵ RIMA I A.0.78.19, read 1-2, lk. 267

– “(jumalik) Tukulti-Ninurta, maailma kuningas, Assüüria kuningas, nelja ilmakaare kuningas, kõikide inimeste päikesejumal”. Nagu näha, esineb Tukulti-Ninūrta I siin kui ^dGIŠ.tukul-ti-^dnin-urta ehk “jumalik Tukulti-Ninūrta”. Siin on kuninga nime ees jumalikustamise determinatiiv “dingir” (jumal), mida Mesopotaamias võisid nimede ees kanda vaid jumalused või jumalikud olendid: deemonid, madalama staatusega jumalused ning jumalikustatud kuningad.

Tiitli “kõikide inimeste päikesejumal” (^dšamšu kiššat nišē) päritolu kohta oletan, et see tuli semiidi mõjutustel. Võimalik variant on, et ta tuli läänesemiidi päritolu ammoritidest, kes ca 20.–19. saj. e. Kr. hõivasid Mesopotaamia. Näiteks on teada, et üks tuntumaid ammorite, kes vallutas Põhja-Mesopotaamia ja keda peetakse Vana-Assüüria kuningaks, kandis nime Šamši-Adad I (1813–1781). Nime Šamši-Adad kirjutati kiilkirjas kui ^dUTU^{ši}-adad, mis tähendas “Minu päike on Adad”.⁶⁶

Babüloonia olid kasutusel mitmed “päikesega” seotud epiteedid eriti populaarsed, näiteks ammoride päritolu kuningas Hammurapi (1792–1750) poja nimi oli Samsuiluna, kes valitses Babüloonia 1749.–1712. a. e. Kr. Samsuilana nimi tähendas ammoride keelest tõlgituna – “Meie Jumal on Päike”.

Mõned Babüloonia kuningad nimetasid ennast järgnevalt: “Võimas kuningas, Babüloni päike” – šarru dannu ša-[am-šu] Bābīlim.⁶⁷

Kuninglik epiteet “Minu päike” (^dšamši) sai populaarseks hetidi valitsejate epiteediks kuni hetidi impeeriumi kokkuvarisemiseni u. 1190. a. e. Kr., mil mererahvad tungisid Anatoooliasse ja hävitasid hetidi impeeriumi pealinna Hattuša (tänapäeval Kesk-Türgi aladel asuv Bögazköy). Näiteks mainitakse hetidi tekstis *kultuse reorganisatsioonist* (KUB XLVIII 105 ja KBo XII 53) koguni mitu korda hetidi valitsejat “Minu Päikesena”.⁶⁸ Mh. kasutas seda näiteks hetidi kuningas Suppiluliuma I (1380–1340),⁶⁹ üks tuntumaid hetidi vallutajaid. See kuninglik epiteet “Minu Päike” (^dšamši) leidub veel väga paljudes tekstides. Näiteks üks olulisi tekste on “Hattušili III apoloogia”⁷⁰, kus hetidi kuningas Hattušili III (1275–1250) nimetab ennast kui ^dUTU-ši⁷¹.

Tukulti-Ninūrta eepos ja kroonikad

3.) “Tukulti-Ninūrta eepos”⁷² oli üks propagandistlikumaid teoseid, mis ülistas Assüüria kuninga Tukulti-Ninūrta I vägitegusid ja vallutusi. Tukulti-Ninūrta I on kujutatud kui jumal Enlili poega ja jumal Ninurta venda, jumaliku kangelasena.⁷³ Erilist huvi pakub rida 20', kus Tukulti-Ninurta I. on mainitud “Enlili pojana” – ú-šar-bi-šu-ma ^dE/Ilil (BE) ki-ma a-bi a-li-de li ar-ki mār(i) (DUMU) bu-uk-re li-šu – “Enlil kasvatas teda nagu päris isa, pärast

⁶⁶ Vt. näiteks RIMA I, Šamši-Adad I A.0.39.2003.

⁶⁷ CAD, vol. 17, part I: 337.

⁶⁸ A. Archi, H. Klengel. Ein hethitischer Text über die Reorganisation des Kultes, AOF VII, Berlin, 1980, 143, rida 6.

⁶⁹ CAD, vol. 17, part I: 336: umma ^dUTU-ši Suppiluliuma LUGAL GAL..., mida võib tõlkida järgmiselt: “järgmisel viisil (kõneleb) Minu Päike (Majesteet) Suppiluliuma, suurvürst...”

⁷⁰ Vt. “Hattusilis III; apologia Pro Vita Sua” Jaan Puhveli tõlkes: Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koostaja A. Annus. Varrak, Tallinn, 2005, lk. 211–218.

⁷¹ H. Otten. Die Apologie Hattusilis III. Das Bild der Überlieferung, Otto Harrassowitz, Studien zu Bogazköy-Texten, Heft 24, Wiesbaden, 1981, lk. 4, rida 7.

⁷² Vt. Tukulti-Ninūrta eepost B. Machinisti transliteratsioonis ja tõlkes. The Epic of Tukulti-Ninurta I. A Study in Middle Assyrian Literature. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, May, 1978; Vt. ka E. F. Weidner. Studien zur Zeitgeschichte Tukulti-Ninurtas I., Archiv für Orientforschung, Bd. 13, hrsg. von E. F. Weidner, Berlin, 1939–1941, lk. 110: “Die spätere assyrische Tradition hat freilich in Tukulti-Ninurta nur den ruhmreichen Kriegshelden gesehen. Das beweisen die umfangreichen Abschnitte in dem grossen assyrischen Königs-Epos, die von ihm und seinem Triumph über babylonischen Herrscher Kaštiliaš IV. berichten.”

oma esmasündinud poega”.⁷⁴ Eepos oli loodud muidugi Tukulti-Ninurta I Babüloonia vallutuspoliitika legitimeerimise ning kuninga isiku ülistamise eesmärgil.

4.) Mainimist väärt on ka hilisemal ajal kirja pandud (diakroonsed) allikad, sh. akkadikeelsed kroonikad, mis käsitlevad Kesk-Assüüria aega (“Sünkronistiline kroonika”,⁷⁵ “Adrik-Dēn-Ili kroonika”⁷⁶, “Tukulti-Ninurta I kroonika”⁷⁷ jne.) ning kajastavad samuti assüürlaste ametlikku propagandat, kuid antud artikli raames pole neid võimalik käsitleda.

3. Kokkuvõte

Nagu näha, kujunes Assüüria 13. eelkristliku sajandi keskpaigaks tugevaks impeeriumiks. Kuningavõim oli muutunud praktiliselt piiramatuks. Sellega kaasnesid ka propagandistlikud tekstid, mh. raidkirjad, mis kajastavad

valitsejate tegusid ning ülistavad nende vallutusi. Tekkimas on tugev valitseja isikukultus, mis kulmineerub Tukulti-Ninurta I ajal, keda hakati pidama jumal Enlili kasupojaks ja jumalikuks olendiks. Tema nime ette kirjutati jumaluse determinatiiv “dingir” (“jumal”) ja lisaks kõigele leidis aset erinevate universalistlike ning muude väga auhannete tiitlite ja epiteetide kasutuselevõtt.

Kuningas oli samas ka erinevate jumaluste lemmik ja väljavalitu, tihtipeale ka peapreester jms.

Tukulti-Ninurta I ja tema eelkäijate pantokraatlikud soovid on hästi väljendatud kuninglike inskripsioonide fraseoloogias, samuti kuninglikes tiitlites ja epiteetides, mis toonitavad, et valitseja on oikumeeni isand, kõikide elavate olendite valitseja, kuninga te kuningas, kelle kohta võib kokkuvõtlikult kasutada hellenistlikku mõistet “despótes okikuménes”⁷⁸ jne.

⁷³ B. Fosteri tõlkes: “His radiance is terrifying; it overwhelms all foes, Every pious king of the four world regions stand in awe of him.

When he bellows like thunder, mountains totter,
And when he bandishes his weapon like Ninurta,
(15') all regions of the earth everywhere hover in panic.
Though the destiny of Nudimmud, he is recognized as flesh
godly in his limbs,
By fiat of the lord of the world, he was cast sublimely
From the womb of the gods.

It is he who is the eternal image of Enlil,
Attentive to people's voice, the counsel of the land,
Because the lord of the world appointed him to
Lead the troops, he praised him with his own lips,
Enlil exalted him as he (Enlil) were his (Tukulti-Ninurta's)

(20') Own father, right after his fistborn son (B. R. Foster. Before the Muses. An Anthology of Akkadian Literature, Third Edition, CDL Press, Bethesda, Maryland, 2005, read 15'–20', (Tukulti-Ninurta Epic) lk. 301–302)

⁷⁴ B. Machinist. The Epic of Tukulti-Ninurta I. A Study in Middle Assyrian Literature. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, May, lk. 68–69, rida 20'. Kuid silmas peab pidama seda, et Tukulti-Ninurta I pole Enlili tõeline, vaid adopteeritud poeg. Võrdluseks: I. Isini dünastia valitseja Lipit-Eštar oli tegelikult hoopis Enlili poeg. Vt. (Lipit-Eštar D, rida 39): [d]li-pi2-it-eš4-tar2 nun za-a-še3 ġal2-la dumu den-lil2-la2-ke4. J. A. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Flückiger-Hawker, E. Robson, J. Taylor, and G. Zólyomi. The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>), Oxford 1998. c. 2.5.5.4., rida 2.

⁷⁵ J.-J. Glassner. Mesopotamian Chronicles, Writings from the Ancient World, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2004, lk. 176–183.

⁷⁶ Samas, lk. 184–187.

⁷⁷ Samas, lk. 186–187.

⁷⁸ *despótes okikuménes* ja *basileús okikuménes* kohta eriti Egiptuses vt. S. Stadnikov. Gottkönig und Fremdländer. Universalistische Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in Ägypten nach offiziellen Texten. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte (MARG), Bd. 9, herausg. von M. L. Dietrich, Ugarit-Verlag, Münster, 1994, lk. 300.

Kesk-Assüüria valitsejad pretendeerisid ka maailmavalitseja staatusele ning neil õnnestus lühikeseks ajaks vallutada isegi peaaegu terve Lähis-Ida, sh. Süüria, Põhja-Mesopotaamia ja Babüloonia. Aga pärast Tukülti-Ninurta I vägivaldset surma 1208. a. (tapetud

oma kaaskondlaste poolt) käis vägivallapoliitikale üles ehitatud võimas, despootlik ja militaristlik Kesk-Assüüria impeerium alla.

Artikkel on valminud ETF grantide 6625 ja 6685 toetusel.

Lühendid

AOF = Altorientalische Forschungen.

CAD = The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of University of Chicago.

ITN = Die Inschriften Tukülti-Ninurtas I. und seiner Nachfolger.

MARG = Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte.

KBO = Keilschrifttexte aus Boghazköi.

KUB = Keilschrifturkunden aus Boghazköi.

RIMA = The Royal Inscriptions of Mesopotamia.

RIME = The Royal Inscriptions of Mesopotamia.

Allikad:

A. Archi, H. Klengel. Ein hethitischer Text über die Reorganisation des Kultes, AOF VII, Berlin, 1980.

J. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Flückiger-Hawker, E. Robson, J. Taylor and G. Zólyomi. The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>), Oxford 1998

CAD, vol. 17, part I: *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of University of Chicago*, volume 17, Š, part I, (ed.) J.A. Brinkman, M. Civil, I.J. Gelb, L.A. Oppenheim, E. Reiner, Published by The Oriental Institute, Chicago, Illinois, U.S.A. and J.J. Augustin Verlagsbuchhandlung, Glückstadt, Germany, 1989

K. Deller, A. Fadhil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions Dealing with Construction Work in Kar-Tukulti-Ninurta. – Baghdader Mitteilungen 25, 1994, lk. 459–472.

FAOS 5, Teil II. – H. Steible, H. Behrens. Die altsumerische Bau- und Weihinschriften, Teil II, Kommentar zu den Inschriften aus Lagaš Inschriften außerhalb von Lagaš, Freiburger Altorientalische Studien 5/I-II., Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1982.

FAOS 7: I. J. Gelb, B. Kienast. Die altakkadischen Königsinschriften des Dritten Jahrtausends v.Chr., Freiburger Altorientalische Studien 7, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1990.

B. R. Foster. Before the Muses. An Anthology of Akkadian Literature, Third Edition, CDL Press, Bethesda, Maryland, 2005.

J.-J. Glassner. Mesopotamian Chronicles, Writings from the Ancient World, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2004.

A. K. Grayson. Assyrian Royal Inscriptions. Volume II, Part 2, From Tiglath-pileser I to Ashur-nasir-apli II, Records of The Ancient Near East, Edited by Hans Goedicke, Wiesbaden: Harrassowitz, 1976.

KBo XII: H. Otten. Texte aus Stadtplanquadrat L/18, I. Teil – Keilschrifttexte aus Boghazköi, XII, Berlin, Mann, 1963.

- KUB XLVIII: H. Berman, H. Klengel. Texte des hathitsches Kreises und verschiedenen Inhalts. – Keilschrifturkunden aus Boghazköi, XLVIII, Akademie-Verlag, Berlin, 1977.
- ITN: E. Weidner, Die Inschriften Tukulti-Ninurtas I. und seiner Nachfolger, Archiv für Orientforschung, (her.) E. Weidner, Beiheft 12, Biblio Verlag, Osnabrück, 1970.
- B. Machinist. The Epic of Tukulti-Ninurta I. A Study in Middle Assyrian Literature. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, May, 1978
- Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koostanud A. Annus. Tõlkijad A. Annus, M. Heltzer, K. Kasemaa, U. Masing, J. Puhvel, V. Sazonov, E. Soosaar, S. Stadnikov, R. Veede. Varak, Tallinn, 2005.
- K. Fr. Müller. Das Assyrische Ritual, Teil I, Texte zum assyrischen Königsritual, in: Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft (E.V.), 41. Bd., 3. Heft. J. C. Hinrichs Verlag, Leipzig, 1937.
- H. Otten. Die Apologie Hattusilis III. Das Bild der Überlieferung, Otto Harrassowitz. – Studien zu Bogazköy-Texten. Heft 24. Wiesbaden, 1981.
- RIMA I: A. K. Grayson. Assyrian Rulers of the Third and Second Millennium BC (to 1115 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods volume 1. University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1987, reprinted 2002.
- RIME 2: D. Frayne. Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods. – Volume 2. University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1993.
- W. L. Moran. The Amarna Letters. Edited and Translated by The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1992.

Vladimir Sazonov

(1979)

Lõpetanud 2003 Tartu Ülikooli ajaloo osakonna, aastast 2005 *magister artium*. Hetkel Tartu Ülikooli ajaloo osakonna doktorant. Õppinud Tartu Ülikoolis Lähis-Ida vanu keeli (sumeri, akkadi, hetiidi, ugariti jt.), ajalugu ja arheoloogiat ning täiendanud end Göttingeni Ülikoolis. Eesti Assüroloogia Seltsi esimees. Osalenud rahvusvahelistel assüroloogia konverentsidel.